

Avel·lí Artís-Gener, Tísner
Viure i veure / 1
Primera part. Capítols 1-5

VIURE I VEURE 1

«L'home és això, una ombra i un somni.» Píndar: «Epinicis».

«Una multitud de nudistes no és pas més verídica que un ball de disfresses.» Ignazio Silone: «La scuola dei dittatori».

«Si tens moltes coses per posar-hi, el dia és ple de butxaques.» Nietzsche: «Der Wanderer und sein Schatten».

Gronxar-se sota la ceiba

Era una calor espessa i apegalosa amb densitat i tossuderia d'aiguacuit. L'ardència dissolia la carretera a l'altura dels ulls i hi plantava uns tolls de color blau, enlluernadors com soldadura autògena, que titil·laven pèrfidament, suggeridors d'aigua (fresca, per tal d'arrodonir el sarcasme) i que es desfeien a mesura que t'apropaves; mentrestant ja n'havien sorgits de nous més endavant, tan fal·laciosos i inabastables com els anteriors. Tinc gairebé la certesa que els automòbils cars que podies trobar l'any 1940 ja duien calefacció i refrigeració —em pessigolleja el nas i m'estremeix les cèl·lules olfactòries una imprecisa sentor de vella locomotora— però aquell refinament no era pas al meu abast i no el podia haver en la mena de cotxe que jo podia comprar, vull dir que jo en podia signar vint-i-quatre lletres de canvi. La planxa de ferro folrada de cautxú que hauria hagut de separar el motor de l'habitacle era com les graelles d'una barbacoa i la màquina feia la impressió de ser en el costat de cap aquí. No quedava ni el recurs d'abaixar els vidres, puix que era millor deixar defora aquell aire roent i agressiu encara més llatzèria que el de l'interior. La busca del termòmetre acoblat al motor es negava dins la zona vermella de perill i no en sortia per obra i gràcia d'un piuet que li barrava el pas; si no hagués estat per l'obstacle hauria fugit de la franja roja, de l'esfera, del Chevrolet i de l'estat de Coahuila.

Em vaig deturar una mica abans d'arribar a Ramos Arizpe saturat d'una urgència atapeïda de connotacions premonitòries: o baixava immediatament i respirava aire fresc i estirava les cames o me n'hi feia la pell. No vull caure en disjuntives que semblin teatrals (aquest risc em sotjarà durant pàgines i més pàgines!), però cal que digui que aquell moment aparenyava ser tot un cas de vida o mort. Havia perdut el compte de les hores seguides que duia al volant i feia i refeia inútilment l'horari perquè la xafogor em travava les meves reduïdes facultats per al càlcul mental. Havia

sortit de casa pels volts de les tres de la matinada —«estalvia't tant com puguis les hores de sol al zenit: travessaràs el Tròpic de Càncer!»—; llavors devien ser la una o quarts de dues, i les deu o onze hores llargues tan senzilles de sumar avui, ara fa quaranta-cinc anys, prop de Ramos Arizpe i amb aquella calor s'havien tornat tan subtils com enigma d'esfinx plantejat un d'aquells dies que et lleves espès.

Hi havia un eixamplament de la carretera amb automòbils i voluminosos camions estacionats. Per pur atzar un cotxe va abandonar el seu tros d'ombra sota un robust pebrer bord de branques desmaiades com les d'un salze, a la soca del qual convergien en estrella els morros de mitja dotzena d'automòbils i m'hi vaig esmunyir golafre com ara, quan a ciutat flaires que un cotxe se'n va d'on era estacionat i amb ardit gest de croat t'apoderes de l'espai vacant i sents que et barallaries amb mig gènere humà que s'oposés al privilegi manrà. Era davant un bar, una cantina que tenia un nom esotèric: «¿Me estoy riendo?», així, entre absurds interrogants, perquè ningú llevat de l'interessat no podria respondre amb més eficàcia a la pregunta. Era un petit local amb sostre d'uralita damunt encavallades de ferro encimbellades en uns murs fets amb blocs de fang pastat amb palla. El taulell de zenc, un mirall depauperat amb deixes de mosca davant i de vaca darrera, al costat d'uns prestatges farcits d'ampolles (que ara vindria el dolent i esbocinaria a trets de revòlver, n'estava segur!), un monumental ventilador d'aspes de fer lent i l'amo, amb uns cabells negres i oliosos i un feixuc bigoti manllevat a un personatge d'en Nyerra, feien un tot de pel·lícula per definició. Li vaig demanar una cervesa freda i, a continuació, on era el lavabo. Ja sabia que aquell era un ordre inexcusable en les requestes: si en primer terme preguntaves on era el «baño» hom malfiava que únicament havies entrat a evacuar i la resposta era malagradosa o negativa i malhumorada a la vegada:

— «No hay baño.»

Quan vaig indagar per l'excusat amb el cap em va assenyalar el pati. Hi donava una porta de doble fulla, pintada de color de cendres verdes i amb els vidres coberts amb paper glaçat imprès fent imitació d'emplomat. El pati era un ample espai quadrat, amb tàpies a dreta i esquerra i uns coberts al fons, galliners i cort, però els seus hostes se la campaven pel pati. Al bell mig del qual hi havia una immensa ceiba amb una dona vella al peu, enfeïnada a teixir un «sarape». Tenia un extrem del teler lligat al tronc de l'arbre i l'altre cap era un cinturó de cingla, que la dona subjectava ben tibant. La vella teixia amb un aparell i una tècnica seculars, ànima d'una indústria d'artesanía que dóna vida i prestigi a l'estat de Coahuila de la república mexicana. Ara no em podia torbar a contemplar-la, apressat, i vaig cercar el wàter o algun racó que en fes el suggeriment, com aquell grafisme màgic d'un barret de copa damunt un bastó i uns guants encreuats. Res no hi havia d'aquest estil i un angle especialment pudent em va indicar que per aquells topants ja no calia cercar res més. Hi vaig orinar de tres quarts respecte a la teixidora, cura absolutament gratuïta puix que la dona tenia molt més interès en la llançadora pròpia que no pas en les alienes.

En acabat, sí: durant una bella estona vaig guaitar subjugat el fabulós vaivé de l'estri a través de l'arpa de l'ordit. Res no hi ha que sigui tan senzill —ni tan ben pensat— com un teler manual; d'aquests als mecànics actuals solament hi ha un pas molt curtet i, és clar, descompto les noves màquines sense llançadora perquè les desconec i ni tan sols no les puc imaginar. La tasca aqueferava tots els membres d'aquella dona de Ramos Arizpe i no deixava que ni un de sol dels seus músculs treballés de valent. Seia en una cadira baixa de boga, idèntica a la que feia servir la meua àvia del Vendrell quan començava a declinar el dia i es bolcava al seu esplai predilecte de llegir la guia telefònica allí, asseguda al portal de casa seva, al número catorze del carrer de la Barceloneta Alta, on havia nascut la meua mare. Quan havia de plegar perquè ja s'hi veia poc, deixava com a punt de la lectura interrompuda un vell programa teatral, i el sendemà la

repremia en el nom següent i no en cap altre, incapaç de saltar-se un Puig o un Soler, com un lector normal no hauria omès cap capítol del llibre. Res no és tan exhilarant com la cura exacerbada posada al servei de les foteses i sóc plenament conscient de les vegades que jo mateix dec haver fet riure de sotamà perquè hi havia un quadre tort o un llibre capgirat en el prestatge, o el rotlle de paper higiènic estripat en comptes de seccionat per les perforacions. Retorno a la iaia del Vendrell: allò que ha estat dit tantes vegades com a acudit, que la guia telefònica és una novel·la de poca acció però, això sí, amb nombrosos personatges, ja ho dèiem els néts quan batxillerejàvem respecte a l'excentricitat de lectora de la madrastra de la meva mare. I sé del cert que cap dels germans no era infant precoç.

Ara, quan em poso a fer l'arreplega dels meus records, se'm clava a la memòria l'incansable anar i venir de la llançadora de la taciturna velleta de Ramos Arizpe i se m'acut que l'oscil·lació de la lliure associació d'idees de debò m'ajudaria a confegir quelcom que, si ho havia de fer fidel a un rigor cronològic, amb els records pulcrament arrengrerats per passar revista —i encotillats amb la roba de gala!— n'esdevindria una situació absurda, fatalment laberíntica. Perquè sé que es tracta d'unes remembrances predestinades a no subordinar-se a cap mena de toc de trompeta; en conseqüència, no s'hauran de presentar a revista ni a revisió i únicament vindran quan les necessiti i en roba d'estar per casa, acceptada llur condició temperamental i voluble.

Allí romania, palplantat rere seu, sense perdre'm ni un centímetre quadrat de la seva tasca. La dona solament havia fet el gest de tombar una mica el cap per tal de cerciorar-se de la meva presència i havia continuat com si jo no hi fos (hi era, tanmateix?), passada rere passada, i no m'atorgava ni mitja unça d'atenció, com tampoc no la concedia al parell de porcs que grufaven inútilment al nostre voltant, car quan llur fotja els menava a alguna cosa abellidora sota el toll de fems, les

despietades gallines, molt més vivaces, se n'emparaven abans.

Jo era el culpable, amb la meva badoqueria, de la tebior de la cervesa i sóc d'aquells que la llençarien a l'aigüera quan ja no és capaç de glaçar el got. Me la vaig empassar de bursada mentre guaitava el sostre, el ventilador que hauria satisfet les vel·leitats escenogràfiques dels descobridors del Nil, les parets, el sòl greixós, tots els estris que donaven fesomia a aquell local pobletà, la taverna titulada amb aquell inquietant «¿Me estoy riendo?» i la seva alta dosi d'hermetisme. No cal dir que no tenia ni la més lleu sospita, ni cap indicatiu de presagi, per tènue que fos, d'allò que s'esdevindria al cap de tres anys: que em tornaria escenògraf de cinema i que reproduiria aquell establiment de Ramos Arizpe —de memòria i amb algunes variacions fantasioses— desenes de vegades, com a exponent de la taverna rural mexicana i que, encara deu anys més tard, reincidiria ple de contumàcia, aleshores per a la televisió, que també adesiara freturava tavernes típiques. No podria flairar res d'aquell futur perquè mai no he tingut cap mena de virtut premonitòria i habitualment vagarejo pel món de l'imprevisible i —encara ho espatlla més— amb els fanals de la malícia apagats.

Ara que em poso a escriure això que teniu a les mans ja he fet els setanta-tres anys. Quan ranejava amb els divuit i m'acabava d'iniciar en el periodisme escrit (en el dibuixat ja feia més d'un parell d'anys que hi era), cada cop que m'havia de referir a algú que ja hagués ultrapassat la seixantena el qualificava amb el terme d'ancià: «Ahir, al carrer Gran de Gràcia, un gos va mossegar una velleta de seixanta-un anys». Si faig un repàs d'aquesta tirallonga que en el llenguatge gasetiller se sol qualificar de llarga vida, m'adono que res no he viscut que hagi estat tan important, cru i allisonador com la guerra. Ni cap altra circumstància que m'hagi plantejat un nombre tan elevat de fets inextricables, produïts i mantinguts durant la contesa i que han continuat enllà de la meua vida. Aquest parell d'anys i mig de front han estat una experiència única i altament nodridora en tots

els sentits, bons i dolents. Homer havia dit que els homes abans ens cansàvem de dormir, de cantar, de ballar, de menjar i de fer l'amor que no pas de guerrear i, plantejat pel geni grec, diríeu que combatre era —o és— una condició inherent al gènere humà. Per la seva banda Sèneca deia que la por a la guerra era pitjor que la mateixa guerra. Sense que signifiqui la meua adhesió als pensaments d'Homer i de Sèneca, em pregunto reiteradament per què no fer de la guerra l'espina dorsal de les meves memòries o, per ser més exacte, d'aquest arreplec de records. ¿Per què no agafar la conflagració com l'ordit del teler d'aquella senyora de Ramos Arizpe (he estat a punt d'escriure «aquella velleta»!) i entrecreuar-hi el vaivé de la llançadora de les membrances? La conversa és més instructiva que la meditació, i en això tant hi dic com hi sé.

Sento, d'altra banda, que tinc contret un antic deute amb mi mateix: mai no he escrit res sobre la guerra —sobre la terrible experiència que és una guerra—, llevat d'un relat breu, incomprendiblement falsejador del seu tirat autobiogràfic («556 Brigada Mixta», Ciutat de Mèxic, 1944) i —mai no li ho he perdonat!— amb un lleuger i intranscendent traç, en alguns instants frívol com si narrés una platxèria. Potser ara, posat a córrer la recta final, voldria saldar l'autocompromís. Però no pas per mesclar tintes tràgiques (si no ho vaig saber fer als vint-i-set anys, que va ser quan vaig escriure el llibre, a sant de què n'hauria hagut d'aprendre als setanta-tres?). ¿Cal que sigui veritat el pensament de Fray Luis de Granada quan assegura que la vellesa ha de ser malhumorada? No, no n'he après ni sóc home bròfec, malgrat que, prou que ho veureu si no abandoneu la lectura, de coses catastròfiques n'he viscudes un munt esgarrifós i si m'hagués decantat pel cantó tràgic de la vida mai no m'hauria mancat primera matèria. El meu propòsit d'ara és ajustar-me tant com pugui a la sòrdida realitat d'una guerra que ens va ser imposada. I sense oblidar que la joventut viu de l'esperança i la vellesa del record.

Això he decidit, doncs: fer d'aquells dos anys i mig llargs l'eix vertebrador d'aquesta recapitulació de viure i veure i escarnir amb moviments de «flash back» i «flash ahead» les anades i vingudes de la llançadora, suara carregada de llana grisa, ara blava o groga, i adesiara a punt d'entrar-hi el verd i el roig furiosos. Quan una circumstància bèl·lica qualsevol em meni, en virtut de la lliure associació d'idees, a algun passatge de la meua infància o de l'adolescència, m'hi deixaré anar gronxat pel balandreig i esdevindrà exactament igual quan una situació del front em faci el suggeriment d'un esdeveniment paral·lel que haurà de tenir lloc uns anys més tard, potser a l'exili o potser ja retornat definitivament —ep, sembla!— a Catalunya. Aquests seran els llampecs cap endavant o cap endarrera respecte a l'actualitat-temps del relat. És evident que no tothora assoliré paral·lelismes exactes; ja he dit que fóra impossible. Però també he dit que obeiré els suggeriments, la pura associació d'idees. De bones a primeres ja en sorgeix una: d'estar ajaçat a l'otomana del psiquiatre! I, naturalment, penso que si el psicoanalista no el pots enganyar sense que t'estafis tu mateix, cal que la veritat més rotunda presideixi unes memòries.

***

Abans que se'n digués Ramos Arizpe, el poble duia el nom ple de sentor colonial de San Nicolás de la Capellanía, posteriorment canviat pel de Valle de las Labores. Allí havia nascut el sacerdot i polític Miguel Ramos Arizpe, un home liberal que l'absolutisme virregnal de 1814 va desterrar, primer a Madrid i un xic més tard a València. Va tornar a Mèxic l'any 1822 i va pertànyer al primer congrés constituent. Mai no va saber ni sospitar que un dia fóra l'epònim del seu poble natal i d'aquesta mena de coses val més de no tenir-ne notícia. La condició de persona epònima porta pega quan és adquirida en vida i si no us ho creieu recordeu els casos prou eloqüents de Stalingrad o del Ferrol del Caudillo. No sé quin poble colombià volia erigir una estàtua a Gabriel García Márquez i ell s'hi va oposar. Un dia m'explicava les seves raons:

—Les efígies són fràgils: caus en desgràcia per qualsevol cosa i de seguida les enderroquen. És tan senzill de lligar una soga al coll de l'escultura!

Tant com de canviar un topònim!

M'arrisco a la cursileria i goso afirmar que el nom de Valle de las Labores, malgrat el seu tint d'irredempt, s'ajusta prou a allò que jo voldria que fos aquest llibre: la vall de les feines que he fet en aquesta vida, tot això que condenso en els mots paral·lels de viure i veure agafats ambdós en totes les seves accepcions. Miraré de consignar-les sense excedir-me, la qual cosa serà difícil i no pas per voluntat meva: sóc massa donat a la vehemència i tinc tan fàcils la rialla com la llagrimeta. D'altra banda acostumo a servir-me de paraula apassionada i tal cosa dóna marge a equívocs, car, si els explico jo, sonen igual una banalitat i un fet transcendental. La vehemència que deia em fa aparèixer com un exagerat, àdhuc ditiràmbic i lat, cada cop més lat per obra de l'edat. Però no menteixo: ni ara, ni ahir, ni demà, ni mai. Cal que hom aprengui a entendre quina és la proporció exacta del formatge respecte al pa; aquesta relació és l'únic secret.

Jo solia dir sempre què pensava i ho feia sense embuts. De mica en mica vaig aprendre que la sinceritat i la franquesa coïen i que, regularment, quan hom les demanava volia dir que esperava una resposta falaguera. També a poc a poc vaig aprendre a mossegar-me oportunament la llengua: era millor el silenci que la hipocresia. Ara estic molt ben entrenat, modèstia a part, i mai no manifesto opinions quan intueixo que poden esdevenir feridores o que potser semblarà que ho siguin. Prefereixo romandre sense dir res, malgrat que algú que no em conegui prou pugui pensar que sóc una d'aquelles persones aigualides incapaces de discrepar. I m'agrada discrepar amb discrepància verge i, sovint, per dintre em faig bons panxons de riure a compte d'allò que pensen que penso. O que no penso. Amb la idea que aquesta probablement serà la darrera cosa llarga que escrigui, car la lluita

contra el calendari ja la tenim perduda per endavant, ho faré sense pèls a la llengua, subjugat per la coqueteria de pensar en la posteritat. Lamentaré només a mitges la coïssor que pugui causar, però no m'excusaré ni demanaré perdó. Com a la guia telefònica de la meva àvia del Vendrell, en aquest llibre surten centenars i centenars de personatges i, evidentment, els meus judicis solament poden ser parcials. Quan em surtin erronis o quan la memòria no em sigui prou fidel, que aquesta posteritat que deia suara em sigui benèvola i els afegeixi al munt de cops que, durant setanta-tres anys, m'he equivocat. Deixeu-me repetir, com quan era petit i em renyaven per alguna malesa, «que ja no hi tornaré mai mes». I, aquest cop, ja no és un vague desig d'esmena sinó una manifestació realista, un sòlid tocar de peus a terra.

***

És evident que jo, com tothom, havia pensat que un dia o altre escriuria les meves memòries. Fa tot l'efecte que és perfectament usual la convicció que cal que l'experiència personal sigui difosa i l'excusa més generalitzada —atès que hi ha coses que cal pretextar— diu que si relates la forma i la dimensió de les pedres amb les quals has ensopegat, estalviaràs les entrepassegades dels altres. De la qual cosa s'esdevindria que el relat dels records tindria una inclinació entre filantròpica i humanitària mereixedora de tota mena de lloances. La veritat jacent en el fons no és tan de color de rosa perquè exclou —o emmascara— els motius més importants: l'autocomplaença i el fet de vendre una bella imatge, tan retocada com calgui, de tu mateix, com aquell qui falsifica acuradament el passaport que et fan ensenyar a la duana de la Posteritat.

No puc pas assegurar que hagi reeixit a defugir ambdues darreres temptacions però, en canvi, puc donar fermaça que ho he eludit fins on he pogut quan m'he adonat que hi queia o que hi anava a caure. Hi ha hagut tothora la voluntat conscient

d'esquivar-les. He titulat «viure i veure» l'arreplec de remembrances perquè crec que ambdós verbs no solament han presidit i guiat la meua vida, sinó que li han fet de motor. Alguna vegada, temps ha, havia pensat que si mai arribava a escriure aquestes pàgines les titularia «Tanmateix he viscut», però Pablo Neruda em va passar al davant amb un encapçalament no literal en la redacció però gairebé idèntic en l'essència. Rancuniós com sóc, mai no li ho he perdonat!

El pensador anglès Thomas Babington Macaulay, llargament diputat «whig», va escriure que quan el nostre seny madura, la imaginació decau; hom no pot fruir a la vegada de les flors de la primavera i les fruites de la tardor, dels goigs de la investigació rigorosa i els de l'error agradable: no podem ser, en un mateix temps, davant els llums del prosceni i en la penombra d'entre caixes. Si Macaulay tenia raó (em fa tot l'efecte que sí), la maduresa —la vellesa, doncs— t'hi fa ser i és exigent en el tribut.

Si has viscut i has vist, si has estat essencialment un home vital i golafre de tot allò que l'atzar et plantava als ulls i te'n recordes sensatament, resulta innegable que llegir-ho pot esdevenir no diguem profitós sinó, simplement, interessant. Potser fins i tot distret en algunes ocasions, puix que la llançadora teixeix un «sarape», que és una manta multicolor i viada i, ja ho he dit abans, hi ha tonalitats fosques en alternança amb unes altres de clares i també —per què no hauria de ser així?— de tant en tant surten tonalitats violades. Sóc optimista fora de tota mesura i, això sí, m'agradaria que la meua exultació fos encomanadissa. No allixonadora: he escrit encomanadissa.

Però havíem de parlar de la guerra, oi?

Frustració del meu alçament

De debò, jo mateix m'havia atorgat aquelles vacances, que havien de ser les primeres d'ençà que treballava. Les havia decidides durant l'hivern, amb una pila de mesos de coll, per tal que quan arribés el bon temps ja ho tingués tot endegat. Des de feia uns anys, la meva contribució a l'economia de casa era decisiva. Els meus ingressos, potser no pas capaços d'esborneiar ningú, arribaven en canvi amb notable puntualitat, almenys comparats amb els del meu pare, molt més elevats però considerablement vel·leitosos i esporàdics. Jo treballava en dos diaris, un de matinal («La Publicitat»), i de vespre l'altre («La Rambla») i, malgrat que hi cobria fonts diferents —fet divers en un i Palau de Justícia en l'altre— ambdós horaris eren perfectament compatibles i, encara, feia ninots i escrivia al setmanari «El be negre». A «La Rambla» també vaig fer a tongades la caricatura diària. A «La Publicitat» tenia dues tasques extraordinàries: la pàgina infantil dominical i un noticiari radiofònic quotidià, que arrodonien un xic els meus ingressos. D'altra banda, cada cop que en Francesc Fontanals i Mateu, en «Soka» de «El be negre», havia de pintar alguna decoració teatral —ell o el seu germà Manuel feien totes les estrenes d'en Josep Maria de Sagarra— em cridava com a ajudant seu i em recompensava fastuosament, a part la benmereixença del seu tracte humaníssim i enriquidor, cosmopolita per definició en una època que quan una persona pujava a Núria en parlava tres mesos seguits. Fins als vint-i-tres anys havia donat al meu pare, íntegrament, tot allò que guanyava i ell mateix en menava una afuada comptabilitat i m'atorgava el mínim més mínim per a les meves despeses. Havia començat a fer-li moros l'any del daltabaix, el 1936, i anava de cara a ser arrossegat per la bola de neu: hi havia una total discrepància entre les necessitats meves reals, d'un minyó de vint-i-dos anys fets, i les que el meu pare admetia; la guerra me'n va salvar.

Havia aconseguit que ambdós diaris em donessin els mateixos quinze dies de vacances: de dilluns, 20 de juliol, a un altre dilluns, el 3 d'agost, de 1936, és clar. Pel que feia a «El be negre» no hi

havia cap mena de problema: els deixava per endavant alguns textos i ninots intemporals, al marge de l'actualitat rigorosa. N'havia fets diversos amb allò que en dèiem «els dos que parlen» (recordeu que l'acudit era imprès al peu, en comptes de l'actual tendència envers els globus, dits «fumetti», que surten de la boca dels personatges) i podien comentar què fos. A «El be negre» no sofríem pas mancança d'idees enginyoses, sinó ben al contrari: en sobraven i les llençàvem. En Guasp, especialment, s'excedia en fertilitat creadora i inventava quinze o vint caricatures a cada sessió, generalment bones. A l'Àngel Ferran li dolia haver d'inutilitzar tot aquell material i se'n queixava dolorosament i sarcàstica:

—Malaguanyada diarrea cerebral!

Aquell any 1936 havia de ser el dels camins verges, mai no transitats fins aleshores. Els d'aquella primera quinzena de juliol m'havien fet botre el cor adeleradament: obtenció del passaport i el visat (encara no havia sortit mai de Catalunya i tot el meu «estranger» conegut era el que m'havia ofert una estada de dos dies a Perpinyà, enviat per «La Publicitat» darrera els murcians que anaven a veremar a Catalunya nord o a França sud segons els mapes oficials, amb el desig implícit de fer-me imitar els reportatges que en Carles Sentís escrivia per a «Mirador») i, ara sí, tenia un bitllet d'anada i tornada de Barcelona-Gènova i un modest grapadet de bitllets de cent pessetes. Havia d'agafar l'hidroavió regular d'Ala Littoria, precursora fins l'any 1946 de l'actual Alitalia, que s'envolava del nostre port els diumenges i amarava al de la ciutat de la Ligúria. Tenia feta una maleteta, ajustada a les meves possibilitats reals (hom tragina a part l'optimisme) amb un parell de camises, uns calçotets, uns eslips, uns mitjons, mitja dotzena de mocadors, la màquina, la brotxa i el sabó d'afaitar, el raspallet de les dents i el tub de dentífrici. I una altra cosa molt important, ep!: la pastilla de sabó ordinari Barangé, grossa, feixuga i cantelluda com un totxo, per tal de poder-me rentar cada nit, a les fondes, la roba bruta i tenir-la

eixuta l'endemà, cosa tanmateix factible a l'estiu. Mai no hauria pensat, en aquella època, en l'absurda coqueteria de la planxa; no sé si ja n'hi havia d'elèctriques i si a casa en teníem, però no cal que m'encaparri el dubte perquè a l'estiu i a vint-i-tres anys no cal planxar res.

La tarda del divendres, 17 de juliol, quan preparava l'espai radiofònic, vaig topar amb un munt de notícies contradictòries que es referien a un alçament militar espanyol a l'Àfrica i vaig consultar el director Carles Capdevila respecte a si n'havia de parlar o no i, tal vegada, amb quin to. L'home va passar la mirada per tots els telegrams que li vaig dur i es va decantar per la circumspecció. Hom respirava una atmosfera molt carregada i divulgar aquella mena d'informació no prou comprovada hauria tingut efectes negatius. Difoníem aquell espai radiofònic cada vespre, a tres quarts de nou, a través de Ràdio Barcelona, per mitjà d'un pont telefònic entre l'emissora i la redacció. El diari, instal·lat en un vell pis senyorívol de la Gran Via a frec de Balma, en aquella casa que una aterridora explosió va desintegrar, tenia una cambra de bany transformada molt rudimentàriament en locutori radiofònic. Havien cobert la venerable banyera de potes de lleó amb un empostissat i n'havia esdevingut quelcom indefinible, una barreja de sofà i taula —sofà per l'alçada i taula per la llargada— i hom havia encortinat les parets amb vellut, que aleshores gaudia d'un bell prestigi d'insonoritzador i que en aquest instant em sacseja amb un gros dubte: allò de la «veu vellutada», és causa o efecte?, i hi havia, naturalment, una tauleta central amb el micròfon al mig, gran com una carmanyola i penjat del sostre amb dos cables, i als costats de la taula i el micròfon, l'Enriqueta en un i jo a l'altre. La secretària d'en Carles Capdevila, la bellíssima, elegant i esportiva senyoreta Manyé —era una gran tennista—, feia de presentadora: «Bona nit, senyores i senyors. Aquí és la redacció de «La Publicitat». Comença el nostre resum diari de notícies». A continuació anunciava la informació local i aleshores entrava la meua veu. Donava lectura al material que havia preparat aquella

mateixa tarda. De l'emissora estant ens encenien i apagaven diverses bombetes i el micròfon que era governat, també, des del locutori. Un dels llums era un rectangle de vidre vermell, posat al corredor, amb un sol mot que exigia silenci. A sota hi havien enganxat una quartilla que deia: «Que el Tísner està radiant» i, encara una mica més avall, hom hi havia escrit: «de satisfacció», i en aquest segon text manual era senzill d'endevinar-hi la lletra i l'acuitat d'en Josep Maria Planes. Un altre llum, de color groc i instal·lat dins la cambra, ens feia restar expectants i una bombeta verda, finalment, encesa ens manava que parléssim i que calléssim quan s'apagava, ordres semasiològiques que, al cap d'unes setmanes d'entrenament, ja reeixíem a complir a temps. Perquè els primers dies havien estat totalment catastròfics i semblava talment que mai no trauríem els peus de la galleda, malgrat que en cap ocasió no havíem arribat a l'extrem tràgic de l'Enric Fernández-Gual, el company crític d'art, que els nervis van fer equivocar de llums i va engegar la lectura de les seves quartilles quan van encendre el senyal preventiu i els oïdors van escoltar, únicament, quan deia les dues frases finals i s'acomiadava. Ràdio Barcelona va sortir del pas amb un reguitzell d'aquells anuncis d'aleshores —la lletra de gairebé tots era obra de Domènec Pallerola, el periodista que havia popularitzat el pseudònim un pèl fraresc de Domènec de Bellmunt — en els quals hom cantava les excel·lències dels productes: «— Bon dia tingui, senyor Cardona: la llet Letona per esmorzar. — Ai, moltes gràcies, gentil Ramona...» i que omplien els celoberts, fos amb els «jingles» radiofònics, fos amb les veus de les rentadores de plats que els escarnien i que els repetien com si fossin cuplets.

Aquell noticiari radiofònic quotidià motivava una certa enveja entre els companys joves del diari i alguns no la dissimulaven gens. La devien originar diversos factors: el primer hauria estat, probablement, l'espurna de popularitat que donava la comunicació per mitjà de les ones hertzianes; un altre, el privilegi de passar vint minuts cada dia a soles amb l'Enriqueta —de

debò, vint minuts horriblement atrafegats, xuclats per una feina cronometrada exigent, que jo compartia amb una noia llunyana i mitificada per tots nosaltres— i, encara, potser, el darrer motiu podia haver estat la mica de sobresou que comportava la radiació de notícies i llur preparació.

A la nit, per ràdio i des de casa, vam sentir com continuava l'allau d'informacions contradictòries. Aleshores se n'hi afegien d'altres encara més inquietants: una emissora va dir que el general Franco —fos o no fos republicà, ell bé havia promès lleialtat a la República— s'havia sollevat a les Canàries i s'afegia als rebels del Marroc. Encara a les dotze de la nit del sendemà, al Palau de la Generalitat, Lluís Companys diria a un grup de persones estretament vinculades amb ell que «res no s'esdevenia que ultrapassés el control del govern». Tots ho crèiem, del president en avall. ¿O potser era el desig que ens ho feia pensar? Com fos, el to que dominava totes les emissores que podíem captar de casa estant, amb el nostre aparell més aviat rudimentari, tenia el remarcable vernís d'intranscendència que sovint caracteritzava les emissions nocturnes, en les quals solia dominar la frivolitat.

També pels volts de les dotze, quan anàvem a entrar al diumenge dinou de juliol, clavava llambregades a la meva maleta amb la sospita, que creixia a la vista de tots com si fos una planta de pel·lícula experimental, que ja no la faria servir. El meu avió mai no va amarar al port de Barcelona. Si n'érem, d'innocents! I com estàvem ben informats els periodistes! ¿Qui hauria pogut maliciar que darrere de tot allò hi havia una monumental conxorxa internacional i que la companyia aèria italiana, ben assabentada de tot plegat, cancel·laria aquell vol ja des de la seva primera fase, el trajecte Gènova-Barcelona?

No calia, doncs, que anés al port amb la meva maleteta. A les quatre o quarts de cinc ja tampoc no valia la pena d'encastar l'orella a la ràdio: la informació arribava directament del carrer, de primera mà. De pertot arreu se sentien trets de fusell i de

metralladora, subratllats de tant en tant pel so més greu de les canonades. Nosaltres vivíem al xamfrà dels carrers Rocafort i Tamarit, a quatre passes del Paral·lel, camí —venturosament frustrat— d'una de les unitats militars establertes a Barcelona i sollevades.

Coneixeria Gènova, Roma, Bolonya i Florència, veuria les esglésies amb pijama ratllat i la torre del Mangia de Siena, m'empatxaria de Buonarroti i de canals venecians, però no fóra sinó fins al cap de trenta-vuit anys, el llarg període que el general Franco havia decidit pel seu compte. Feia i desfeia: impedia i autoritzava.

Jugar a conjeturar

Acabo d'explicar que «La Publicitat» tenia feta una entesa amb una emissora de ràdio; aquell era un formidable assaig de cooperació entre dos mitjans de comunicació prefiguradament antagònics. El vell malentès encara ha subsistit fins als dies actuals i diríeu que, fidels a la norma, cal que els vehicles siguin rivals i que, a més a més, els adversaris s'odiïn.

Aquell modest assaig «La Publicitat» —Ràdio Barcelona posava de manifest que els diaris i la ràdio no solament no s'havien de detestar, sinó que es podien ajudar i complementar. Ràdio i premsa —ara hi hauríem d'afegir la televisió— tenen virtuts i defectes propis i l'aliança augmenta les virtuts i atenua els defectes. Que aquesta aliança precursora s'hagi esdevingut a Catalunya m'empeny al joc de les conjetures. Perdoneu-me que hagi de presentar i justificar aquesta proclivitat meva envers la hipòtesi, envers aquest afany d'amuntegar núvols, que deia Sainte-Beuve; caldrà que ho prengueu com un simple tret autobiogràfic. Continuo amb l'incís, doncs: el projecte ràdio-diari,

fet realitat a Catalunya ja fa mig segle, em fa pensar en una altra cosa que també duu aurèola de precursora. Ara fa cinquanta anys, eren molt pocs els governs que posseïen avions per a activitats civils —exceptuo, és clar, les companyies aèries oficials dels estats que fan transport comercial— i Catalunya va ser un d'aquests països excepcionals. La Conselleria d'Agricultura i Economia de la Generalitat va adquirir per al seu servei un aparell aeri i cal tenir present que aleshores —i encara avui, ai las!— hi havia molta gent que abominava els viatges per l'espai, que desconfiava de les màquines voladores més feixugues que l'aire. L'avioneta de la Generalitat (una Puss-Moth-Gipsy de 195 cavalls), batejada amb el nom de «Núria» (Ventosa) va fer un bon servei a la Conselleria que aleshores menava Joan Ventosa i Roig, un altre precursor, fins que la rebel·lió va tancar el cel als aparells benintencionats.

També encara avui queda gent que diu que pilotar naus aèries és cosa d'homes («d'homes folls», arrodoneixen sovint), malgrat el rotund desmentiment femení. Les dones, sense que hagin de ser pertorbades mentals, tripulen avions i ho fan amb el cap clar i plenes d'eficàcia. Ara ja ens hi hem avesat, però fa mig segle les Amèlies Earhart es podien comptar amb els dits d'una mà. Doncs, bé: un dels pilots oficials de la «Núria» va ser una noia, la trempadíssima Maria-Pepa Colomer (la coneixia i havia volat amb ella), deixeblla de l'Escola d'Aviació Barcelona. De la qual cosa es desprèn que la Generalitat era un govern emprenedor i progressista i que sense la interferència primer i la ruptura després hauria pogut atènyer unes cotes que avui són impensables.

Jugar a conjecturar vol dir somiar despert i parlant en veu alta. Cal que continuï en el somni i en la xerrameca, doncs. He de pensar en què hauria passat si no hi hagués hagut l'esbotzada de la guerra. Ara la República tindria cinquanta-cinc anys, temps sobrer per a una definitiva consolidació com la que avui ens presenta la República italiana, que data del 1946 i no sembla pas

que com a institució trontolli, malgrat els freqüents sondolls.

La República espanyola, que de mala gana havia anat cap a les autonomies, hauria acabat inapel·lablement en una confederació de repúbliques ibèriques. El centralisme ja no tenia cap mena de sentit; mai no n'havia tingut i en una república sòlida encara menys. Aquest apassionant joc de les conjetures m'autoritza a establir algunes conclusions que semblen lògiques, a desgrat que pertanyin a la tossuda arreplega de núvols que dèiem suara: amb quaranta o quaranta-cinc anys d'existència, la República Catalana s'hauria fet invulnerable. Els catalans som gent avesada a mirar cap endavant i no costa pas gaire d'endevinar que sense la guerra i la subsegüent llúpia del franquisme entronitzat, el nostre hauria estat un d'els països capdavaners en desenvolupament i en nivell de civilització.

Els involucionistes espanyols ho sabien prou bé; alguna Cassandra els ho devia haver xerrat! Ahir com avui, Catalunya ha tingut la propietat de congriar tota mena de forces adversàries i, curiosament, sempre s'han originat en un mateix indret o allí s'han aglutinat, un punt no gaire gran en extensió però enorme en capacitat d'odi. Els homes, els partits i les creences van i vénen. I hi ha criteris nascuts en aquells verals que dèiem, que viuen, moren i ressusciten i que algunes vegades s'encarnen en homes com Azaña, d'altres en Franco i algunes —oh, paradoxa! — en Felipe González. Quan ens adonem de la reiterada persecució i la denunciem, ens titllen de victimistes.

Tres germans i una pistola

Quan es va produir el sollevament militar que de seguida es tornaria la guerra, la meva família érem el pare i cinc germans. La mare havia mort el desembre de 1927, encara no feia deu

anys.

La Glòria, la meva germana gran, havia nascut l'any de la Setmana Tràgica, el 1909; jo la seguia cronològicament i ja he dit que el maig n'havia complerts vint-i-quatre; després venia la Rosa, que en tenia vint-i-un (faria els vint-i-dos el desembre); a continuació l'Arcadi, que n'havia fet vint el febrer i el nostre petit era en Raimon, que en compliria dinou l'octubre.

Per unes complicades raons que explicaré una mica més endavant, jo tenia una pistola, una Browning belga del calibre 7,65. Si hi ha armes «legals» (cosa de la qual dubto severament), la meva tenia tots els requisits per a ser-ho: me l'havia donada el cap d'ordre públic que havia substituït l'assassinat Miquel Badia. ¿Hi pot haver una arma més garantida que la que et posa a les mans un cap de policia? Va ser amb aquella pistola, tan respectable com irrisòria, que ens vam llançar al carrer els tres germans, sense cap altra indicació respecte a què calia fer que les que brindava la inspiració, sense cap mena d'instrucció ni consigna, mancats àdhuc de la informació essencial i —que en quedi constància en honor de la veritat—, no vam tenir cap ocasió de disparar. Abans de sortir de casa a quarts de set vaig clavar una darrera ullada a la maleta. Vam enfilem pel carrer de Tamarit cap a la Ronda. Quan travessàvem les vies perpendiculars —Calàbria, Viladomat, Borrell, Urgell i Villaroel— ho fèiem ajupint-nos, entre el gros espetec de trets, com si el gest d'acotar-se servís d'alguna cosa. Uns homes armats amb fusells, amb tot l'aspecte de treballadors sindicalistes, no ens van deixar passar pel tros de Ronda entre Floridablanca i Sepúlveda. Uns altres que dreçaven una barricada amb llambordes de cara a la Plaça de la Universitat ens van invitar a ajudar-los, arrencant pedres del sòl i passant-les als encarregats d'amuntegar-les, però els vam dir que volíem anar a la Plaça Catalunya i ens van deixar creuar a l'altra vorera de la Ronda de Sant Antoni i aleshores, pel carrer de Valldonzella, vam arribar fins al de Tallers. Se sentia renou molt fort cap a la banda de la Gran Via i

la Plaça de Catalunya.

En Raimon de totes passades volia anar al seu club, al carrer de Rivadeneyra (era un piset on es reunien una dotzena i mitja de xicots abrandadament independentistes, alguns dels quals havien pertangut a Estat Català i se n'havien separat perquè el trobaven massa tebi, excessivament mansoi). Jo volia anar al local del Bloc Obrer i Camperol, al carrer del Vidre, entre el de Fiveller i la plaça Macià (em serveixo del nomenclàtor ciutadà d'aleshores) i l'Arcadi, indecís, no havia decidit si anava amb en Raimon o venia amb mi. Vam caminar arrambats a les parets del carrer de Tallers i vam arribar fins a la cantonada amb la Rambla. En Raimon va dir que si podia entrar pel carrer de Sant Anna, miraria de passar per l'església i sortir al carrer de Rivadeneyra. Li vaig donar la meva pistola, amb bala a la recambra més un parell complementari de carregadors, i va travessar la Rambla de bursada, engolit per un enorme espetec de trets i entre tiradors que feien foc de fusell de cara a la Plaça de Catalunya, parapetats amb els arbres i els portals.

Jo mai no havia estat ni obrer ni camperol i, això no obstant, el Bloc m'atreia. M'interessava el marxisme o, per dir-ho amb sinceritat, els pocs aspectes de la doctrina que comprenia; tota la vida he estat negat per a les qüestions econòmiques i Marx seccionava el fil de la meva penetració, aprimat de mica en mica, a mesura que m'arrossegava cap als tenebrosos camins de la plus-vàlua i jo continuava la lectura —cada cop més indesxifrable— perquè sóc home disciplinat malgrat que em senti, com aleshores, a l'escapça. Per entendre coses tan sovintejades com aquella que fa que «la producció capitalista no és, simplement, l'elaboració de mercaderia sinó la creació de plus-vàlua» ho havia de llegir i rellegir i rumiar copiosament fins que no em feia l'efecte que ja ho havia comprès. Però, de debò, era incapaç de recordar la sentència puix que no m'havia entrat en profunditat. Altres coses de la doctrina, que jo trobava més entenedores, em colpien profundament. Mai no m'hauria atrevit a dir-ho a ningú,

però trobava massa melodramàtics alguns passatges referits a la lluita de classes; proclamar tal cosa hauria estat com fer declaració pública de petit burgès que, a causa d'una misteriosa semàntica, s'havia convertit en un qualificatiu insultant.

Del Bloc em feien peça, sobretot, alguns dels seus militants, amb els quals havia descobert robustes identifications. No podia endevinar, evidentment, els canvis ideològics que algun d'aquells companys sofriria més endavant i hauria hagut de posseir un grau d'imaginació molt accentuat per a capir manta evolució que s'apropava. M'agradava, per exemple, el meu col·lega periodista Àngel Estivill, eixelebrat, remarcable foll àdhuc en un manicomi, sovint separat de mi per unes divergències aterridores i adesiara unit per unes coincidències fonamentals, com de primera magnitud. Hauré de parlar de l'Àngel Estivill i Abelló una pila de vegades, puix que hem anat de tronc en múltiples ocasions i caldrà que relati coses a frec d'ultrapassar la ratlleta; ho faré amb la consciència tranquil·la convençut que la nostra darrera abraçada física (l'agost del 1987, a la Ciutat de Mèxic, al carrer que ara duu el nom d'Alfonso Reyes i que abans se'n deia de Juanacatlán), retratava amb escreix el grau d'afecte mutu que ens servem i que colpia la Mireia, la meva filla gran, testimoni de l'estreta i de la tendresa recíproca que palesava, tenyida d'altra banda per ulls humitejats.

Era un fet curiós que l'home que m'havia atret al grup havia estat el més ocasional dels meus amics i amb el qual mai no vaig tenir una relació que anés més enllà d'allò que qualificaríem de superficial. Parlo de l'Hilari Arlandis, un trempat valencià que ja havia fet els quaranta anys i que vaig conèixer fugisserament una de les vegades que l'home havia sortit de la presó. Traçut en la parla, m'havia fet creure que era escultor però, de debò, feia de marbrista funerari, una professió el contacte de la qual amb l'escultura és més aviat tangencial i, això no obstant, no solia desaprofitar les ocasions de manifestar-se com un artista creador, tipus d'afirmació que ell mateix creia, ara que me

n'adono, malgrat la seva feble veritat. Unes breus i inconsistents converses sobre art havien derivat de seguida cap als temes polítics i, en aquest terreny, van brollar diverses confluències. També m'avenia prou amb en Llibert Estartús malgrat que políticament discrepéssim molt sovint; el van assassinar miserablement al Migdia de França l'any 1945. Ens faríem molt amics amb en Víctor Colomer i amb l'Abelard Tona i Nadalmal, que, no gaire més tard, fóra un excel·lent assessor polític d'en Joan Comorera, sobretot respecte al nacionalisme. No puc silenciar pas, entre la gent coneguda al carrer del Vidre, el tempestuós i arrauxat Met Miravittles, predestinat a recórrer uns trajectes singulars, en manta ocasió diametralment oposats als meus. Encara hi havia l'Antoni Sesé, que també assassinarien; en Jordi Arquer —que he qualificat diverses vegades d'encarnació de l'esperit de contradicció— i, finalment, en Joaquim Maurín, l'etern secretari del Bloc Obrer i Camperol. Mai no en vaig ser militant, malgrat els reiterats coqueteigs i el llarg temps que literalment caçaven els afiliats, i el fet innegable de l'alt grau d'identificació en molts aspectes fonamentals. Bastants dels seus dirigents eren nacionalistes purs i creien que socialisme i independència no solament no constituïen termes antagònics sinó que en molts sentits eren una mateixa lluita i en la fusió que es produiria aquell mateix any de 1936 i el resultat de la qual fóra el Partit Socialista Unificat de Catalunya, van constituir l'ala que va lluitar amb més empenta contra l'hegemonia (ara ens consta que imparabile) del «Partido Comunista de España», circumstància que ha continuat per sempre més.

Un pic en Raimon engolit pel tabust de les armes de foc, l'Arcadi i jo vam retrocedir pel carrer de Tallers i pel de les Sitges vam sortir a la plaça del Bonsuccés. A la cantonada del carrer de Xuclà vam topar amb l'Àngel Estivill, que avançava penosament carregat com un bastaix: traguava tres fusells i dos mosquetons, més un aclaparador munt de cartutxeres. Venia despentinat —això era habitual en ell— i xop de suor i, a batzegades, ens va explicar que havia participat en l'assalt d'un misteriós arsenal, del

qual no va voler donar detalls i de les evasives tan embarbussades ni el meu germà ni jo no em vam poder deduir res. Li vam explicar que teníem la intenció d'anar al Bloc, però ens va assegurar que no calia, que no hi trobaríem ningú perquè tots els militants s'havien escampat per Barcelona. Li vaig demanar un parell dels fusells que duia i que ens digués on havíem d'anar el meu germà i jo, però no es va voler desprendre de cap de les armes de foc —en el gest endevinàvem vestigis d'una avarícia malaltissa, gairebé infantil— i encara ens va aconsellar que si en volíem anéssim a les Drassanes i que espavilant-nos potser en podríem arreplegar més amunt, cap a la plaça de Catalunya, on hi havia combats molt intensos, segons que semblava. Respecte a orientar-nos, a indicar-nos on podíem fer falta, tampoc no ens podia satisfer. I que aquelles armes que duia eren per a uns companys que l'esperaven allí mateix, a Ràdio Associació.

—Venim amb tu, doncs!

—No pot ser: som gent comptada.

Ens va deixar. Va travessar la plaça, cap a la Rambla, i feia tentines, com si mesurés amb els peus llambordes roents. Hauríeu dit que la incoherència s'havia disfressat de combatent! Deia que l'esperaven uns companys a la ràdio —comptats!. ¿Fóra gent del Bloc que no s'havia escampat prou per la ciutat? ¿Sabien que l'Estivill hi arribaria amb armes? Hi havien quedat? Una per a cadascun? L'Arcadi em va renyar:

—És un sonat! No entenc de cap manera com te'n refies, com te'l creus! I, encara menys, com pot ser amic teu!

—Jo tampoc, Arcadi —vaig fer honestament—. És ben veritat que li falta un bull i mai no saps si et diu la veritat o te la fot. Però també és home ple de coses remarcables sensacionals.

—D'home que ha estripat la camisa de força!

Vam tornar a casa. En Raimon, és clar, no havia pogut arribar al seu club però no ens va voler dir res més, ni on havia anat ni què havia fet. Nosaltres li vam relatar el nostreencontre superrealista amb l'Estivill i, d'acord amb l'Arcadi, el va qualificar de foll perillós. Com fos, la jornada del diumenge, 19 de juliol, s'havia acabat per als germans Artís-Gener. I la pistola-trofeu no havia disparat cap tret.

En vam sentir molts durant tot el dia, cada cop més espaiats, i no trobàvem ni una sola estació de ràdio que ens expliqués què passava. La informació total i fidedigna no va arribar sinó al cap de molts dies més tard.

Els tòtems familiars

No s'estilen, a les nostres latituds, aquells enormes fòtils que els ojiwbes plantaven antigament en llurs dominis canadencs i que senyalaven l'extensió del territori —com les pixarades de gos— i el protegien contra els malfats; em costa d'imaginar les voreres de la meva ciutat amb grans tòtems arrengherats com els arbres, els fanals o els semàfors. Això no obstant, a cada casa hi ha hagut sempre uns objectes fàcilment associables amb els déus penats (i no parlo d'aquella esgarrifosa placa del Sagrat Cor de Jesús, totalment aliena als dogmes de la fe), probablement mancats de propietats màgiques o de poders ultraterrenals, però amb una clara identificació i una vaga promesa de clan.

Nosaltres en teníem quatre de ben definits i, ara que faig balanç, m'adono del remarcable paper que van jugar en la nostra infància, en l'adolescència i en la relació familiar d'una manera subtil, gairebé mai no manifestada obertament. Una era una petita escultura emmotllada, meravellós exponent de la modalitat

«kitsch». Un altre era una majestuosa fotografia d'Àngel Guimerà, dedicada molt càlidament al meu pare. Un tercer tòtem era un bust del Dante Alighieri que ensenyava les doloroses escrostonades que l'havien colpit en les diverses manipulacions, convertides en unes taques blanques, uns sots que proclamaven la lamentable condició de «santi de guixi» disfressat d'estàtua de vori. I el quart era el rellotge del menjador, un modest aparell de paret ple, això no obstant, de singularitat, que parlava un llenguatge xifrat que únicament comprenia la meva germana Rosa.

La petita escultura i el seu pedestal, malgrat la diversitat dels materials components, constituïen una sòlida unitat. La base, que sempre havíem anomenat el pedestal, era de fusta envernissada, en un to equidistant entre l'ocre i la siena cremada, i tenia forma lleu de piràmide truncada. Devia fer un metre trenta o un metre quaranta, o sigui una estatura considerable segons la mirada d'un infant de vuit o deu anys. Cobria el pedestal com un mocador orlat amb randes —no se'n deia camí de taula?— i damunt seu una estatueta, d'un pam i mig o dos d'alçada, que representava un nen esparracat, amb pantalons curts, que amanyagava el cap d'un gos santbernat assegut a terra davant seu. La figureta havia estat elaborada amb un material indefinible i ara dedueixo que potser era escaiola —guix pastat amb aiguacuit—, a la qual haguessin afegit pólvores de marbre, o potser l'havien fabricada amb una pasta feta amb pedra blanca triturada i amb uns minúsculs fragments brillants barrejats en l'adhesiu. Estic segur que, com el Dante, es tractava d'una peça emmotllada, a la qual havien tret les rebaves i l'havien polida a fons. La base de sustentació era un bloc quadrat, en un costat del qual hi havia gravada una llegenda en anglès, feta en incisió cuneïforme, que deia «Can You Talk?». En la notable biblioteca del meu pare no hi havia, però, cap diccionari anglès i la senzilla pregunta romania indesxifrable. (Van passar molts anys fins que no vaig aprendre aquella llengua.) Jo maldava per desfer l'enigma, forçat a treballar pel meu compte i en solitari, i imaginava que potser

«can» era simplement ca. Tenia la vaga noció que el «you» era un pronom i deduïa, com a fet perfectament probable, que el «talk» fos, senzillament, talc, aquelles pólvores que en dèiem farina de patata. De la qual cosa esdevenia que l'infant humil preguntava a l'animal: «Gos, tu talc?» i la frase, rumiada tan a fons com podia, no m'alliberava pas de la perplexitat que em produïen ambdues variants: que el nen oferís talc al gos o que li'n demanés; l'una i l'altra eren prou trasbalsadores.

L'altra peça memorable, el gran retrat d'Àngel Guimerà, duia una ampla orla de paper esgrogueït tancada per un gruixut marc daurat. Era el primer dels quadres que el meu pare penjava a la paret preferencial del seu estudi cada cop que canviàvem de pis, fet relativament freqüent en certes tongades i ben paral·lel als alts i baixos de la marea econòmica casolana, plena de vocació oscil·latòria. Mai no vaig saber entendre per què de la seva cambra de treball, de l'estança on llegia i escrivia, sempre n'havíem dit el despatx, a despit de la forta càrrega mercantil del terme, tan aliena a la feina d'escriure comèdies. El meu pare tothora col·locava el gran retrat de Guimerà en el mur de darrera la seva taula —un immens moble pretesament d'estil Renaixentista, feixuc i de fusta tenyida gairebé de negre— i conversar amb el meu pare en el seu clos de treball significava el testimoni atge immanent i ineludible del respectable dramaturg. En la part inferior de l'orla hi havia escrita la dedicatòria, amb aquella lletra enèrgica i nostàlgica —plena de trets fets cap avall i, doncs, segons els grafòlegs, pessimista per definició— de l'eminent personatge. La meua germana Rosa la recorda íntegrament, àdhuc l'ortografia: «Al celebradíssim autor dramàtic en Avelí Artís son amich, company y admirador entusiasta, Àngel Guimerà». Per tot això, per l'enorme paper que aquell retrat representava a la nostra llar, jo el tinc a la llista dels tòtems familiars.

Mai tampoc no mancava a l'estudi patern el bust del Dante Alighieri, peça pertanyent a una vasta sèrie de difusió mundial

perquè, com aquella màscara mortuòria de Beethoven present a totes les sales on hi ha un piano, les he vistes pertot arreu, la qual cosa m'autoritza a fer l'afirmació generalitzadora. (Un dia vaig trobar un Dante idèntic al de casa en un establiment mexicà que llogava mobles i utensilis per al cinema i la televisió i confesso, solament amb la indispensable punta de vergonya, que vaig sofrir la forta temptació de robar-lo: els podia dir que se m'havia trencat i probablement me n'haurien cobrat una misèria. No ho vaig fer, però, i més tard em vaig adonar que havia estat una veritable llàstima haver pagat aquell tribut d'honestedat.) El nostre Dante era una estatueta ferotgement polida i brillant, tenyida amb un groc pàl·lid que potser feia el suggeriment de vori però també delatava la colossal mesura de l'ullal d'elefant que la devia haver fornit. En aquell bust, el poeta de Ravenna duia la mena de barretina amb orelleres a la qual ja ens hem avesat. Que aquella ínfima escultura hagués estat objecte, en un o altre moment, de la predilecció del meu pare, fa un gros misteri que mai no podré dissipar. Em conhorta —i m'aixeca una mica la moral— la idea que deu haver tingut un final heroic, amb totes les altres coses del nostre pis, saquejat per uns energúmens abrandats de fe sagrada, que van llançar pels balcons els llibres, els quadres, els fòtils i tots els mobles dels temibles «rojos separatistas» (sembla que el testimoniatge d'un veí-animeta va ser definitiu), tot cremat en una foguera simbòlica i efectiva a parts iguals, al bell mig de la placeta que forma la cruïlla dels carrers de Rocafort i de Tamarit.

El quart dels tòtems de la nostra llar era el rellotge de paret que normalment teníem al menjador, críptic per a tots els estadants del pis llevat de la Rosa, l'única que l'entenia, hi dialogava i encara feia de torsimany entre ell i la resta de la família. Cada vegada que he explicat això del nostre rellotge de paret, els oients han rigut per deferència perquè s'han pensat que relatava una facècia. Cal que em posi la mà damunt el pit i declari solemnement que és la veritat, tota la veritat, i res més sinó la veritat. El rellotge tenia una mena de gongs batuts per uns

martellets, acció de la qual brollaven uns sons molt semblants a les campanades, un d'agut que sonava cada quinze minuts i un de greu que deia les hores, en aquells llunyans temps, és clar, que l'aparell rutllava com calia. Tota aquesta part del mecanisme era a la part posterior i, per tant, invisible, i amb el temps s'havia fet malbé —no és natural que el temps s'acarnissi contra els seus fiscalitzadors?—, almenys pel que feia a la puntualitat de les campanades i al seu nombre. Ara tocava d'acord amb un programa esotèric, aquest que capia la meva germana petita. No recordo si en Raimon o l'Arcadi deia que dins el nostre rellotge hi vivia un Quasimodo petitet, boig com un llum, que feia brandar les campanes cada cop que li venia de gust o potser quan rebia ordres de Víctor Hugo des del Més Enllà. Algú altre deia que potser nosaltres érem els únics culpables del capteniment del Quasimodet, puix que mai no li havíem deixat ni unes engrunes de pa o un platet d'ametlles i avellanes i un gotet de vi, i aquella era la seva faisó de recriminar-nos. Mentre t'afaitaves —per exemple—, comptaves onze campanades i sorgia la pregunta inevitable, cridada per tal que fos audible des de qualsevol racó del pis:

—Rosa: quina hora és?

—Que no ho has sentit? El rellotge acaba de tocar les vuit i deu!

Ella, tan identificada amb el Quasimodo domèstic, trobava absurda la nostra incomprensió. I això, pel que feia a les vibracions sonores. La lectura de l'esfera, deduïda per la posició de les busques, encara exigia un nivell més alt d'especialització. Perquè quan marcava les tres en punt, volia dir que l'hora exacta eren les deu i dotze minuts i el caos durava tot el sant dia. M'havia semblat que existia una notòria regularitat en el diguem-ne desgavell i vaig pensar que si posàvem les busques del rellotge a l'hora bona, continuaria assenyalant-la, puix que mai no s'avançava ni s'endarreraria. Un dia que li anava a donar corda vaig engegar la ràdio, vaig apropar l'escala i vaig obrir la portella, a

punt de fer córrer amb el dit l'agulla horària i deixar-la que indiqués l'instant oficial. La Rosa va endevinar la meva intenció i em va escridassar:

—Però, què vols fer? No el toquis! No veus que l'espatllaràs?

El nostre rellotge de paret havia adquirit grossa fama entre els amics i n'hi havia que romanien davant seu esperant que en fes alguna de sonada. I «alguna de sonada», naturalment, no és cap figura de llenguatge.

El nostre Quasimodo particular, incapaç de decebre ningú, tard o d'hora feia un dels seus esclats sonors. Hom sol·licitava, evidentment, els serveis d'intèrpret de la meva germana, la qual indefectiblement responia amb un aplom que equivalia a manifestar la seva admiració per la ignorància col·lectiva de coses tan primàries, tan elementalment entenedores.